

ben sikerült neki gesztussal a vizsgálati személy beszédjét egészen megváltoztatni. Ez a tapasztalata egy olyan elvonásra vezette, mely már a nevetségessel határos. Csinált sodronyfigurákat, melyeknek merev szemlélése beállítja a szemlélő törzsizomzatának bizonyos tónusát, s bizonyos kifejezési sajátosságra kényszeríti. Világosabban: Sievers a zeneszerzőket csoportokba osztja, pl. *a)* Schubert, *b)* Brahms, *c)* Liszt. Sodronyait is *a)*, *b)*, *c)* csoportba osztja s azt bizonyítja egészen komolyan s a kongresszuson egy kiváló zongoraművésszel be is mutatja, hogy ha ő a *c)* sodronyt egy Schubert-darabra helyezi és a zongoraművész játék közben mereven nézi a fényes sodronyt, Liszt modorában fogja Schubertet játszani. Egy énekesnővel bebizonyította, hogy az nem tudja elénekelni simán Schubertet, ha a hangjegyeken «Thoma-sodrony» fekszik. Thoma modorában fog énekelni és fojtogatást érez a gégejében. Sőt e fojtogatást ma Sievers is érzi saját gégejében stb. Nem akarom tovább részletezni Sievers nagy fanatizmusával és szuggeráló erővel hirdetett tétéleit.

E rövid ismertetésem az előadások három típusát akarta bemutatni. Dessoir az esztétika területét a maga szempontjából ugyan, de filozófikus magaslathól tekintette át, Ziehen egy módszert tárgyalt, komoly kritikával és bölcs mérsékléssel fejtve ki annak jelentőségét; Sievers pedig a részletmunka szűk látókörével szimptomatológiai tévedésbe került. Ebből a pedagógiának — bárcsak indirekt módon — okulnia lehet. Egyébként a kongresszus más jelenségei is szolgáltak ilyen okulással. Így tanulságos mindjárt a megnyitóban hangoztatott gondolat: az egyes munkásoknak szükséges látniok az egész munkatertet s az ilyen összefüggésben az a fő, hogy egyesek és csoportok munkája a magok szűk köréből kiemelkedjék. Igen üdvös volna ez hazánk különböző pedagógiai csoportjaira nézve.

Quint József.

IRODALOM.

Imre Lajos: A gyermek vallása. Kísérlet a katechetika módszertanának valláslélektani megalapozására. Theol. magántanári dolgozat. Hódmezővásárhely 1912. 8° 110 l.

A kérdést az író maga is «a legnehezebbek egyikének» tartja. Az alapnehézség kettős. Egyfelől a dolgozat alapvető tudományainak: a vallásfilozófiának és lélektannak s a katechetikának kidolgozatlan-sága; másfelől e tudományok helytelen módszerrel való egybekapcsolása, mely miatt az eddigi vallásos nevelés képtelen volt megta-

lálni a helyes utat. E nehézségek eloszlatása, helyes látószög alá állítása s a katechetika módszerének megállapítása az a feladat, melyet az író maga elé tűz.

A földolgozott anyag részletes ismertetése nélkül, röviden jelzem a dolgozat tárgykörét. Bevezetésében kijelöli a dolgozat alapfogalmait, tárgykörét és módszerét, röviden jelezve a múlttal szemben felvett álláspontját. Az alapvető rész a vallás helyét jelöli ki az emberi szellemenben és adja a vallás lélektanát.

Éles kritikával bizonyítja a pszichológiai kísérleteknek, a racionalizmus és a schleiermacheri érzelem-filozófia, majd Pfennigsdorf akarat-theóriájának tarthatatlanságát a vallás eredetének és lényegének meghatározásában. Épúgy a sociológiai kísérletekét. Azután kifejti saját álláspontját, melynek alapjai Böhm Károly filozófiájában vannak és lényege az, hogy a vallás milétének megállapítása kettős szempont alatt lehetséges: először a vallásos élmény *ontológiai* síkban való megvalósulását, a szellem természetében rejlő gyökereit s életének alapkategóriáját, azután a vallásos élmény *értékelő* jellegét kell vizsgálni. Így kapjuk ontologialag azt az eredményt, hogy a vallás az élet csonkaságát fájdalmasan tapasztaló ember *vágyódása* az öntét teljességére, melyet a hiányt pótló *Istenkép* kivetítésével szüntet meg, s így talál megváltást; de mivel az Istenkép *ideál*, azaz *érték*hordozó, a vallásos élményben a *szellemiség érték*koronája felé törekvő ember találja meg békességét. Az író célja pedig a *gyermek* vallásának vizsgálata lévén, fölteszi a kérdést, vajon a *modern gyermeklélektan* ennek megállapításához ad-e elegendő anyagot és helyes módszert? A felelet *tagadó*, mivel *lelki* jelenségeket *fizológiai* eszközökkel akar mérni, helytelenül általánosít, nem képes legyűrni az *imponderabiliák* seregét, *dogmatikus* és a *jelentkezéseket* vizsgálván a *lényeg*et elveszti. A helyes gyermekismeret (lelki) csak a *szellem*tan (pneumatologia) alapján lehetséges, mely az Ént mint *egységet*, ösztönökből kifejlő *öntétet* fogja fel és így fejlődésének rajzolására az *értékelés* fázisainak ismerete alapján egyedül képes. Ezek alapján lehetséges lesz megjelölni a gyermek vallásának helyét és szerepét a *gyermek szellemében*, melyet az író a második, pszichológiai részben ad.

A vallást, mint értelmi, érzelmi és akarat (cselekvési) működést vizsgálja, s mindhárom irányban három fejlődési fokot talál, melyeket *érzéki*, *értelmi* és *ész-tendencia* nevekkel jelöl. Ezek természetének leírásában adja a gyermekkor vallásának rajzát. Most áll előtte a tulajdonképeni *pedagógiai* probléma: a gyermek vallásos életének imént leírt természetén lehet-e és hogyan lehet felépíteni a *vallásos nevelés tudományának módszerét*? Erre felel a harmadik, katechetikai rész. Röviden jelzi, hogy minden nevelés egyedüli célja az embert

az *önértékű személyiség* fokára emelni. Azután utal a *vallás* ama természetére, hogy az, helyesen felfogva, *egyetemes* emberi dolog, mely teljes kifejlődésében ép az *önértékű személyiségben* nyilvánul. Személyiséget nevelni és vallásosan nevelni ezért egy és ugyanaz. A vallásos nevelés *célját* a katechetika *elvi* része azért úgy tűzi ki, hogy *az a nagy vallásos személyiségek, mint ideálok átélése*. Az ehhez vezető *utat* a vallásos fejlődés fokozatosságán felépülő *módszer* adja, mely utóbbit kell e helyen tüzetesen vizsgálni. Első kérdés: miféle viszony van a *vallásos nevelés és vallástanítás* között? A tanítás az az eljárás, mely a nevelő *személyiségében* ideálként felmutatott értéket *beszédben* közvetíti a növendékkel. Ezért a vallástanítás vallásos nevelés, *«melynek értékét nem az egyházi hittételek, énekszövegek és bibliai versek bemagolása adja»*, hanem a nevelő vallásos személyisége és a benne megjelenő vall. érték. Foglalkozik ezután a vallásos nevelés anyagának *rendszerével, beosztásával és feldolgozásával*. Az elsőt adja a keresztyénség fejlődésével megegyező gyermeki lelki fejlődés természetének megfelelő emberi történelem. A második az érzéki, az értelmi és észtenencia alapján alakul ki, ilyen sorrendben: 1. mesék kora, ószövetségi fok (két körben), újszövetségi fok; 2. egyháztörténelmi jellemrajzok, az egyház belélete, fontossága, sákramentumai; 3. a vallásos személyiség jellemzése, vallástörténelem, Jézus személyisége (a ker. hittan és erkölctan helyett). Ez az anyag tehát három kört mutat: *bibliai történetek, egyháztörténet és erkölcsi személyiség* körét. A feldolgozás elveit a gyermek lelki fejlődésének ismerete adja.

Átfutván e sorokban a könyv tartalma felett, — most minden egyéb kérdést mellőzván — csak néhány, a tudományos kutatás szempontjából figyelemreméltó vonást óhajtok kiemelni.

1. Ami a könyvben megnyilatkozó *általános filozófiai alapvetés* helyességét illeti a valláslélektan és filozófia szempontjából, meg kell állapítanunk, hogy az író olyan talajra állott, melyen hitünk szerint egyedül lehetséges a vallásos élmény objektív — mert épen az *élmény* ténylegességét és értékét megállapító — vizsgálata. Az egész eddigi kutatás, fakadt legyen az a racionalizmus, vagy az evolucionizmus, vagy bármiféle -izmus rendszereiből, egy végzetes tévedésben feneklett meg: a vallás *tényeinek* igazságát (Isten létele, halhatatlanság stb.) vélte megállapíthatóknak. *Böhm* «subjektivizmusa», melyet az író is követ, az *Ént* vizsgálja, *kiben* az élmény végbemegy és azt az *utat*, melyen végbemegy. Így megkapja a *gyökeret*: az élet csonkaságának fájdalmát, teljességének hiányérzetét; a *célt*: az Én békességét, az *utat*: az istenkép prociálását; s az *értéket*: a szellem autonómiáját. És mégsem ellenkezik semmi vallásossággal, mert azon említett tények

realitása neki nem kérdése. S mégis eljut egy, ha úgy tetszik, vallásos igazságra: a vallásos élmény *egyetemesen kötelező* jellegére. Az emberi Én fejlődésére is az *értékelés* fejlődésében minden fiziológiai mérésnél helyesebb kanont ad s így könyvünk írójának lehetőségessé vált a vallásos fejlődés, s a gyermeki lélek vallásos fejlődésének olyan rajza, mely véleményünk szerint, alapjaiban okvetlenül helyes. Ezért, amit a kísérleti lélektan és pedagógia értékéről mond, azt igaznak és helyesnek találok.

2. A könyv általános pedagógiai álláspontja a vázolt filozófiai alapon épül. Ha az ember lelki fejlődésében az irány a szellem autonómiája felé halad s ha a vallásos élmény koronája éppen ez, akkor a vallásosságra nevelés (ilyen értelemben) *önértékű szellemiségre nevelés*. Ez önértékű szellemiség az emberi *személyiség* teljességét jelenti. Ez pedig a legfőbb nevelői cél, melyet úgy lehet elérni, hogy rásegítjük a növendéket ilyen önértékű vallásos személyiségek átélésére azért, hogy *magunk* átéljük őket és személyiségünkben az *élő ideált* állítjuk eléjük. Itt nevelés és tanítás, eszköz és cél kibékül és helyes irányt talál. A *személyiség pedagógiája*, így felfogva, az emberi *societas* számára való helyes nevelés tudománya s e szempontból az egyedül helyes álláspont, melyben minden nagy nevelő találkozhat.

3. A szoros értelemben vett *katechetikai* szempont íróknál e megalapozással szintén megtalálja a maga igazi helyét; a katechetika mint a vallásos nevelés tudománya, nem lesz többé valami obscurus utilista *felekezeti* igaztószer, vagy az örök korlátoltság áldott védelmezője, hanem a *neveléstudomány szerves alkotója*. Különösen az a *történeti szempont*, mely az oktatásban az elevenen ható örök személyiségek *példáit* állítja fokozatosan szélesítve és nemesítve a fokozatosan szélesedő és nemesedő gyermeki lélek elé, méltó az elismerésre. Ezáltal az a lélekölő és soha még eredménnyel nem járt *hittétel-magottatás* esik ki a vallásos nevelésből, mely sok esztendő múlva is a végtelen unalom és lelkizsibbadás érzését váltja ki az emberből szomorú emlékezetével. Az író könyvének 104. lapján, e szempontból előttem a legértékesebb soraiban fejt ki azt, hogy azon «bizonyos hitelvek, melyeknek olyan türelmetlen sürgetésével találkoznak egyházi körökben», t. i. a tízparancsolat, a hiszekegy és az úrimadság a maguk örök értékét hogyan biztosítják a vázolt vallásos nevelésben? Megnyerik és biztosítják ugyanis *Jézusnak*, a legnemesebb emberi személyiségnek áhítatos megközelítésében, az ő szellemének a *történelem* harcai közt való diadalmas életének megfigyelésében, és a jó emberek szolidaritásában megmutatja és megrögzíti a gyermekben az erkölcsi törvényt, a hitet és a gyermeki bizodalmat maga

az élet. Amiről a hiszekegy beszél, Istent, Jézust, a szent lelket ez a három nagy mester életté teszi bennünk. Az úri imát pedig jobban megérti az, «aki Jézust magát látta imádkozni és küzdeni», mint aki csak a kátéból tanulta.

Makkai Sándor.

Dreiszigler Ferenc: Népiskolai nevelés- és oktatástan a magyar népoktatásügy szervezetével; férfi- és nőtanítóképző-intézetek számára.
II. kiadás. Bpest, 1913. Szt.-István-Társ. n 8° 264 l., 2 K 50 fill.

A pedagógiai ismeretek birodalmát bizonyos pedagógiai beszélgetésekkel, előadásokkal kapcsolatban a tankönyvek nyitják meg a tanítójelölt előtt. Értelmünknek ama tulajdonságánál fogva, amely az egyszer megértettet a végleges megrögzítésre a nyomtatásban is keresi, a tankönyveknek nagy fontosságot kell tulajdonítanunk.

A szóbanlevő tankönyvvel két szempontból foglalkozom: 1. mennyiben felel meg a tantervnek és utasításoknak? 2. az egyes kérdések felfogása, kidolgozásának módja, iránya mennyiben felel meg annak a pedagógiai eszménynek, amelyet eddig magamban tápláltam.

A könyvben nincsen határozottan kifejezve a nevelés célja, ahol pedig erről szól, ott azt a vallásos és nemzeti közszellemben látja, amely cél ilyen kifejezéssel nem egységes és nem határozott. A vallásos jelleg túlságosan dominál. Megengedjük azt a követelményt, hogy pedagógiai munkánkat vallásos szellemnek kell áthatnia. Valamint azonban az erkölcsi oktatás szempontjából nem alkalmas az olyan olvasmány, amelyben az erkölcsi célzat kirívó, éppen úgy nem eredményezheti nevelésünk a mély vallásos érzést, ha ezt a szót mindig ajkunkon hordjuk. Ezt a kérdést a Vallásosság c. fejezettel elintézettnak lehetne tekinteni, amelyben a pedagógusok nagyobb része (Magyarországon többsége) által helyesnek tartott ama felfogás érvényesül, hogy a vallásosság igazi alapja az erkölcsösségnek.

Némely elméleti kérdéssel kapcsolatban egyes kiváló elmélkedőkre való hivatkozást nagyjából figyelmen kívül hagyja. Holott a természetes büntetéseknel hivatkozni kellene Rousseaura, a nevelő-oktatással kapcsolatban Herbartra, a hézagtalanság elvénél Pestalozzira stb., akiknek munkáiból az illető pedagógiai kérdés mélyebb megértetése végett szemelvényeket is kell olvasnunk. A következő évben aztán a neveléstörténet rendjén mindig hivatkozhatunk a szóbanlevő elmélkedő nézeteivel kapcsolatban a III. évben tárgyalt neveléstani igazságainkra. Így teszünk szolgálatot a kapcsolás elvének; összekapcsoljuk a neveléstörténetet a nevelés elméletével, amely törekvés lényegesen hozzájárul pedagógiai gondolkodásunk